

Lucija Stepančič

Aleš Debeljak: *Balkanska brv: eseji o književnosti jugoslovanske Atlantide.*

Ljubljana: Študentska založba, 2010.

“*The other Europe*, vzhodna Evropa, komunistični svet, evropski 'divji Vzhod', *terra incognita*: to je predstavní okvir, v katerem sem živel tudi sam. Moja kulturna prtljaga me je zasledovala na ameriške obale Atlantika,” pripoveduje Aleš Debeljak v svoji najnovejši esejistični zbirki. Naslov, ki najverjetneje parafrazira *Atlantski most* izpred več kot desetletja, obeta “sestavljanje koščkov za portret izginule civilizacije” oziroma *jugoslovanske Atlantide*. Impresivnih koščkov, je treba dodati, nostalgíčnih detajlov, a tudi neizpodbitnih dejstev mračne pokojne države, ki predstavljajo podlago za opuse literatov, kakršni so Miloš Crnjanski, Danilo Kiš, Charles Simic, David Albahari, Muharem Bazdulj, Aleksandar Hemon in Igor Štikš (avtor se osebno ni srečal le s prvima dvema, saj sta žal že predolgo pokojna, razločno pa razpoznava njun vpliv). Književna zapuščina nekdanje skupne domovine je poleg ameriške literature glavna obsesija Aleša Debeljaka in iz knjige, če ne že prej, dobro vidimo, zakaj. Avtor, sicer priznani pesnik, esejist, urednik in profesor, opisuje literarni razcvet v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, pravcato renesanso, ki jo je v začetku devetdesetih grobo prekinila vojna, obdržal pa je tudi prijateljske stike z ustvarjalci v eksilu, ki ne le nadaljujejo, ampak pogosto celo nadgrajujejo dosežke zdesetkane ustvarjalne scene. Zbirka esejev si sicer ne prizadeva za sistematičnost, prav nasprotno, glede na to, da gre za opise iz prve roke, pa poudarjena subjektivnost predstavlja dodano vrednost.

Kot smo pri Debeljaku že vajeni, vezivo precej razpršenih vtisov predstavlja prepoznavni lajtmotiv o pomenu “transnacionalne, kozmopolitske in nomadske držé” oziroma “prepričanje, da je mogoče ostati zvest prvotnim pokrajinam osebne geografije in zgodovine ter obenem gojiti vezi z globalnimi kulturnimi gibanji”. Avtorjev esejistični slog zaznamujejo tudi magíčno pomenljive ključne besede: “depolitizacija književnosti”,

“urbana legenda”, “kljubovalna samodefincija”, “intelektualna dvoživka”, “simbolični učinki arhetipov”, če naštejemo samo nekatere.

Bralci, ki smo z avtorjem vsaj približno iste starosti (plus ali minus deset let), bomo prav gotovo veseli zgodbe, ki je in ni značilna za generacijo, rojeno “šezdeset i neke”, lahko pa si tudi želimo, da bi se v vrednotah strastnega bralca in kar se da razgledanega svetovljana prepoznali tudi veliko mlajši. Celo tisti, ki jih danes niti še ni na svetu. Čeprav je iz zapišanega še kako čutiti, da časov, kakršni so bili, ne bo nikoli več nazaj, saj je že ustanovitev založbe ali revije pred desetletji imela povsem drugačen pomen kot danes. Zanj je bilo potrebno noro zanesenjaštvo na meji disidentske trdoživosti, za povrh pa še krepka mera pustolovskega duha. Pri čemer je tudi najmanjši skupni imenovalac še vedno dovolj visok: to je rock glasba in ljubezen do zagretega razpravljanja. S knjigami, ki so zaznamovale generacijo “borgesovcev”, z zbirko *Reč i misao*, s ključno vlogo pri ustanovitvi založbe Aleph Aleševa intelektualna prtljaga počasi prehaja v nadstandard, medtem ko ga osebna prijateljstva z legendami literarne scene (od Davida Albaharija do Aleksandra Hemona), pa tudi premnoga študijska potovanja in štipendije, že uvrščajo v kategorijo zavidljivo in nedosegljivo. Svoji izjemni karieri navkljub pa avtor razkriva stanje duha, ki ni zaprto v akademski okvir, temveč živahno preklaplja med različnimi nivoji, in tako lahko iz sveta prebojnikov, ki so na juriš očarali svetovno bralsko javnost ter se ponašajo z neskončnimi seznammi prevodov, na mah preklopi v povsem elementarno zadovoljstvo ob poslušanju Radeta Šerbedžije in Johnnya Štulica. Metafizična različica tako imenovane jugonostalgije? Vsekakor pa “zvestoba tisti mentaliteti, v kateri so brbotale kulture srednje Evrope in Balkana, Panonske nižine in Mediterana. Prepričan sem, da mi je bila tudi zaradi jugorocka dana redka milost, da sem živel v multikulturni družbi veliko prej, preden je ta beseda postala zaščitni znak liberalne 'lepe duše'.”

Tudi *jugoslovanska Atlantida* iz podnaslova je tu še kako na mestu, saj gre za nič manj kot za odkrivanje izgubljenega raja, še veliko bolj kot le za iskanje izgubljenega časa. Avtor se niti najmanj ne trudi, da bi prikriil nostalgijo, kvečjemu jo poudarja, svoje pa opravi tudi dejstvo, da so znani dogodki okrog razpada Jugoslavije stare dobre čase zapečatili z izredno mračnim epilogom. “Dvajseto stoletje je namreč umrlo v Sarajevu.” Vojna se je sprevrгла v tragedijo, kakršne naj na pragu 21. stoletja ne bi več poznali, obleganja in pokoli pa so razkrili nezasliščan primitivizem, ki se je vse do tedaj spretno prikrival, medtem ko si je Evropa morala priznati, da tega področja (nad katerim je bila tradicionalno vzvišena) sploh ne pozna in ga nikoli ni poznala. Povsem drugače kot ustvarjalci,

ki so grožnjo nedoumljivega dodobra predelali v svojem pisanju. Tako kot David Albahari, ki je “z literarno fantastiko in realizmom napisal zgodbo, v kateri razdrobljeni koščki človeške eksistence dosežejo vrhunsko, četudi krhko ravnovesje”. Ali Danilo Kiš v svojem svetu “otroško pozorne zaznave in zrelega kritičnega uma, v svetu tesnobne duše in revolucionarnih idej, svetu modernistične etike in postmoderne estetike – v 20. stoletju bogatih in begajočih podob”. Ali Igor Štiks “v srečnem spoju med tragičnim smislom, ki ga rodi filozofija staroveške Grčije, in melanholičnimi razmišljanji o naravi časa, ki domujejo v meteorologiji Srednje Evrope.”

Morda bi kazalo le še namigniti, česa vsega v knjigi *ni*. Že popolna odsotnost duhamornih kulturniških premlevanj o položaju in financiranju literature naredi iz nje osvežujoče branje. Je to sploh mogoče? Nobenega novodobnega nakladanja o pomanjkanju časa za branje in nobenih frustracij spričo vse bolj razbohotenega komercialnega *mainstreama*. Nobenega za avtorje tako ponižujočega razpredanja o prodajnih lestvicah in knjižnični izposoji. In nič manj kot namig, da bo za polnjenje baterij treba stopiti kaka tri desetletja nazaj (in ne naprej).

Ob vsem povedanem seveda ne more biti govora o slabšalnih konotacijah, ki se še vedno oprijemajo pridevnika balkanski, temveč o vablivo pozitivnih pomenih, ki na tem svetu komajda še kje uspevajo (če sploh). Gre za balkansko širokosrčnost in gostoljubje, za rockerski sentiment, ki kar ne zastara, trideset let gor ali dol. V Debeljakovih spominih se odpre Arkadija, kjer avtorji drug drugemu naklanjajo neskončno pozornost brez vsakršnega vljudnostnega in dolžnostnega priokusa, kjer se medsebojno berejo in spodbujajo, vino in kava pa tečeta v potokih. Tako je mogoča silna romantika: “Pišoč v brezimnih stolpnih Novega Beograda, v mansardnih sobicah zagrebškega Gornjega Grada in vrstnih hišah v Ljubljani, smo se na svojih okroglih mizah sicer res prepirali o pomenu metafikcije in stilih radikalne volje, družilo pa nas je tole prepričanje: *pesnikova naloga, da mora prepoznati zgodovinsko situacijo, izhaja že iz uporabe jezika in lokalne tradicije.*” In romantika na kvadrat: “K pesmi se vračamo vsi tisti, ki po kolodvorih, letališčih in čakalnicah sveta iščemo drug drugega v hrepenenju po sogovorniku, katerega spomin pozna dediščino istih *rites of passage*, ki so se na različnih prostorih bivše Jugoslavije odvijali v istem ritmu zato, ker smo zaneseno poslušali iste rokerje in brali iste pisatelje, katerih imena so ostala za množice Zahodne Evrope neizgovorljiva, nam pa so pomenila migetajočo svetlobo v tunelu političnega mračnjaštva.”